

Josef Šmajs

Potřebujeme filosofii přežití?

Úvahy o přírodě,
kultuře, ekonomice,
práci, poznání
a popularizaci vědy

Druhé, přepracované a doplněné vydání

Potřebujeme
filosofii
přežití?

Josef Šmajš

Potřebujeme filosofii přežití?

Úvahy o přírodě,
kultuře, ekonomice,
práci, poznání
a popularizaci vědy

Druhé, přepracované a doplněné vydání

RECENZENT

doc. Ing. Vladimír Choluj, PhD.

VĚDECKÁ REDAKCE MU

prof. RNDr. Zuzana Došlá, DSc., Mgr. Michaela Hanousková,
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D., doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.,
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D., doc. PhDr. Růžena Lukášová, CSc.,
prof. PhDr. Petr Macek, CSc., PhDr. Alena Mizerová,
prof. RNDr. Jana Musilová, CSc., Mgr. Petra Polčáková,
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D., prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.,
prof. PhDr. Marie Vítková, CSc., Mgr. Iva Zlatušková,
Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

© Josef Šmajš, 2011

ISBN 978-80-7239-273-5 (Doplněk. Brno)

ISBN 978-80-210-5791-3 (Masarykova univerzita. Brno)

Úvod

Nejprve tu byla jen nesmírně koncentrovaná a horká energie stlačená v nulovém objemu. Potom vedle záření také částice a atomy vodíku. Pak hvězdy první generace, v jejichž nitru a při jejichž zániku se tvoří prach chemických prvků, pomyslná mouka, z které dosud tajemná gravitace upeče žhavou Zemi. Na ní pak proběhnou čtyři a půl miliardy let stavby a přestavby jedinečných struktur zemské kůry. Ale již po půl miliardě let vzniknou první bakteriální formy života. V poslední půl miliardě let nastane velký třesk zrození všech předků dnešních mnohobuněčných organismů. Jsme „posledním výkřikem, ale určitě ne posledním slovem“ tvořivého procesu evoluce – napiše věhlasný etolog Konrad Lorenz.¹⁾

Jsme produkty velkolepé přirozené evoluce, ale pyšníme se pouze vlastní tvořivostí kulturní. Myslíme si – a vyučuje se tomu ve školách –, že bezduchou přírodu lidskou kulturou dotváříme, že ji humanizujeme. Pravda je ale jiná. Příroda je svébytná, soběstačná a dokonalá, dotvářet ani humanizovat ji nemůžeme. Všem živým bytostem (i kultuře) je nadřazená, neboť je předcházela a představuje jejich jediný možný přirozený domov.

My lidé stavíme vlastní vesnice a města, továrny, dálnice a letiště, budujeme informační sítě, rozšiřujeme pole i obzor své svobody. Úporně trváme na ekonomickém růstu, vysoké spotřebě a stále rychlejší výměně informací. Nedbáme na to, že tím ničíme nejen svůj vlastní organismus, ale i svůj kosmický domov, planetu Zemi, její biologicky aktivní půdu, její jedinečné ekosystémy a biologické druhy. Přirozeně uspořádaný povrch Země překrýváme městy, stožáry, dráty, betonem a asfaltem. Její malebnou tvář měníme na zhanobenou kulturní krajinu. Pustošíme systém, který nás vytvořil a který může naši existenci chránit, jen pokud neztratí svou evoluč-

---

¹⁾ Lorenz, K. *Takzvané zlo*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 93.

ně dosaženou jednotu. *Ale tento systém – jedinečnou katedrálu přírody – ani nápirem nynější protipřírodní kultury zničit nemůžeme.* Při jeho destrukci, pokud včas neustoupíme, nás postihne předčasná druhová smrt.

Již nyní však kulturou zamořená příroda člověka ohrožuje. K tomu, abychom v ekologicky ohrožené kultuře přežili, potřebujeme nový duchovní základ kultury, *nové paradigma přístupu ke skutečnosti.* Nepotřebujeme poznání, které se bude ptát, zda jsou na mořském dně a pod polárním ledem ještě nějaké další suroviny a energetické zdroje; naléhavě potřebujeme poznání, které se vážně a odpovědně zeptá: *Co bude za sto let s nynější kořistnickou kulturou, co bude s člověkem jako s přírodním biologickým druhem?*

Žádné poznání, jež známe, není totiž samoučelné. Samoučelné není poznání mikrobů, například kvasinek, které se na podzim ocitnou ve vinné šťávě. Vyhledávají látky, jež mohou konzumovat a z nichž mohou postavit své identické kopie, dceřiné buňky. Samoučelné není poznání býložravců či predátorů v tropickém ekosystému afrického kráteru Ngoro Ngoro. Všichni hledají potravu, všichni usilují o reprodukci a všichni ochraňují svá mláďata.

Dlouho se zdálo, že člověk může poznání pěstovat také jen pro ně samo. Pro radost z poznání, jako intelektuální útěchu, jako hledání pravdy. Příkladem jsou antičtí filosofové, kteří, jak víme, hledali moudrost. Tak také kdysi vznikl název filosofie – *láska k moudrosti.*

Mnozí víme, že Aristotelés v *Metafyzice* napsal, že moudrostí ve větší míře je ta věda, kterou volíme pro ni samu a pro vědění, a nikoli pro to, co z ní vyplývá. Ale i tato teze byla skrytě účelová, povýšeně antropocentrická. I kdyby se dnešní vědci vědomě zřekli svých pragmatických motivů, nemohou se zřici toho, že svět poznávají svými biotickými smyslově neuronálními strukturami, že jej poznávají pouze jako zástupci našeho biologického druhu. Poznávají jej proto parciálně, z pozice krátkodobých zájmů, prostředky a aparátem, který vytvořila přirozená a kulturní evoluce a který výsledky poznání nebezpečně zkresluje.

Také vědy, které se v novověku vyčlenily z filosofie a z nichž některé hrdě přiznaly svou praktickou účelovost, byly v zajetí predátorského duchovního paradigmatu. Nezávislé poznání bylo totiž krásnou dětskou iluzí. Její vládu, znovu a znovu podporovanou lidskou naivitou i abstraktními filosofickými úvahami, definitivně vyvrací *globální ekologická krize.* Ta je totiž empirickým důkazem, že

ani lidské teoretické poznání není nezávislé, že je druhově sobecké, vůči přírodě arogantní a že odpovědnost za dnešní krizi nesou i jeho hlavní představitelé: *věda i filosofie*.

Poznání je nedílnou součástí aktivity, která vytváří a udržuje příslušný systém. Systémy schopné poznávání, tj. všechny živé i kulturní systémy, poznávají své okolí především proto, aby v něm přežily, aby se mohly reprodukovat na úkor látek, energie a informace, které vyčerpávají z prostředí. Plyne z toho, že ani pro člověka jako přírodní bytost, která je tvůrcem kultury, neexistuje výjimka. Pravdu má však i K. R. Popper, když v podobné souvislosti připomíná, že svět nám lidem nepodá žádnou informaci, pokud mu nepoložíme žádnou otázku.²⁾

Jakou základní otázku kladou světu kvasinky, býložravci a predátoři, je intuitivně jasné. Jakou základní otázku však světu klademe my, tvůrci protipřírodní kultury? Hledáme také především obživu, nebo hledáme užitek a pravdu? Zřejmě plně neplatí ani jedno, ani druhé. Protože se nám podařilo zapálit kulturní evoluci, jejíž výsledky jsme nuceni dále rozvíjet, naše základní otázka kladená přirozenému prostředí stále ještě zní predátorsky: *Jak na úkor přírody můžeme tělo kultury reprodukovat, jak můžeme přežít prostřednictvím růstu kulturního systému?*

Cosí podstatného se však změnilo. Planetu Zemi jsme kulturou obsadili a dobyli. Nemáme, pokud nevěříme báhorkám o osidlování vesmíru, kam expandovat. Nechceme-li vyhynout z vlastní viny, musíme Zemi, náš kosmický domov, uchovat obyvatelnou. Ale naše Země už pro šíření nynější spotřební kultury do dalších regionů nestačí. Je přetížená a poškozená, její území je konečné a její tzv. zdroje vyčerpitelné a nenahraditelné. Kultura, kterou vytváříme, je kořistnická a protipřírodní, není sourodá ani s biosférou, ani s člověkem. Proto i *nová základní otázka*, orientující dnešní filosofické, vědecké i obyčejné poznání, musí být v souladu se skutečností formulována jinak: *Jak vytvářet kulturu slučitelnou s člověkem i se Zemí, jak budovat kulturu dlouhodobě možnou, kulturu skutečně biofilní?* Filosofie, kterou kdysi její tvůrci definovali jako lásku k moudrosti, by se dnes, chce-li dostát svému jménu a pomoci ekologicky ohrožené kultuře, měla nazvat *láskou člověka k Zemi*.

*

²⁾ Popper, K. R. – Lorenz, K. *Budoucnost je otevřená*, Praha: Vyšehrad 1997, s. 48.

Tato útlá knížka měla být původně pouhým dotiskem brzy rozebraného titulu *Potřebujeme filosofii přežití?* (Doplněk 2008). Po poradě s vydavatelem Janem Šabatou jsme se nakonec domluvili, že původní text upravím a rozšířím o některé nové kapitoly a poznatky. V tomto vydání se tedy již neobjevují kapitoly o lidské řeči a vzdělání, které se v přepracované podobě staly součástí třetího českého vydání *Ohrožené kultury* (Host 2011), a naopak jsem do textu zařadil nové kapitoly o místě a roli kultury v přírodě, o vztahu přírody a ekonomiky a kapitolu o proměnách lidské práce. Ekonomicky orientované úvahy souvisejí zejména s mým příchodem na Ekonomicko-správní fakultu MU a s prací na knize *Tři hlasy* (Doplněk 2010), v níž jsem se spolu v Ivanem Klímou a Václavem Cílkem pokusil formulovat obecně srozumitelný názor na nezbytnost změny predátorského duchovního základu kultury na základ biofilní. I pro toto druhé, doplněné a přepracované vydání však platí, že některé studie jsem v první verzi či ve zkrácené podobě již dříve přednášel na různých konferencích a jejich části také časopisecky publikoval. Studie o filosofii přežití, procesu poznání a popularizaci vědy a filosofie jsem v tomto vydání ponechal a pouze je prohloubil a aktualizoval.

3. března 2011

Josef Šmajš

1. Potřebujeme filosofii přežití?

Filosofie byla od svého vzniku pokusem o kritické celostní myšlení, snahou o lidské intelektuální pochopení světa v jeho celku. Jako vysoce abstraktní disciplína, která člověka povznášela nad veškeré jsoucnost, pozitivně ovlivňovala lidský duchovní vývoj, ale neměla přímý vztah k praktickým technologickým a politickým otázkám. Znamenala – lze-li to tak říci – oporu víry v lidskou nadřazenost nad přírodou, teoretické pozadí historického vzestupu člověka a kultury. *Nikdy nemusela být filosofii lidského přežití.*

Koncem minulého století se však společenská situace dramaticky mění. Části systémových teoretiků začíná být zřejmé, že lidská kultura (civilizace)¹⁾ ničí přírodní podmínky, které jsou nezbytné pro dlouhodobě možnou kulturu. Poprvé v moderních dějinách se vážně připouští limity extenzivního růstu lidské civilizace ze strany konečné Země.²⁾ Ale až ohrožení kulturní expanze umožňuje pochopit, že ani duchovní kultura – pomyslný genom kulturního systému – není tak pravdivá, úchvatná a vznešená, jak se dříve zdálo. Duchovní kultura sice dílčí kultury rozvíjela a nabádala ke spolupráci, ale současně je vedla *k boji na dvou frontách: nejen mezi sebou navzájem, ale především s přírodou.* Kdysi nezbytný boj s přírodou, jehož rozsah a formy ohrožují dnes naše přežití, už nemůže zakrýt ani globalizace, ani politické, etnické či náboženské konflikty. Myšlenka ekonomického růstu a rozšiřující se kultury by proto neměla být

---

¹⁾ Systémovému pojmu „kultura“ dáváme přednost před neurčitým pojmem „civilizace“. Kulturou rozumíme člověkem vytvářený, tj. umělý systém s vlastními předmětnými a organizačními formami (materiální kulturou a institucemi), s vlastní konstitutivní informací (duchovní kulturou) i s vlastní reprodukcí a evolucí. Protože tento nebiologický systém vzniká uvnitř staršího a širšího systému pozemské přírody, jejíž struktury konzumuje jako pouhou výživu, nutně se rozšiřuje na jeho úkor.

²⁾ Na tento problém nepřehlédnutelným způsobem v sedmdesátých letech upozornila kniha *Limity růstu*. Meadows, D. H. – Meadows D. L. – Randers, J. – Behrens, W. W. *The Limits to Growth*. New York: Universe Books 1972.

základem žádné dlouhodobé kulturní strategie, žádné perspektivní vize světa. Naopak, pozemské přírodě, v jejímž rámci se kultura rozvíjí, musíme přiznat systémovou převahu nad kulturou a v zájmu svého přežití jí důstojně ustupovat.³⁾

Právě proto musí také filosofie přiznat svůj díl viny na dnešní krizi. Čeká ji totiž revize nejen vlastního antropocentrického východiska, ale i skrytého duchovního základu lidské kultury vůbec. Měla by vyvrátit nejen slepou víru v adekvátnost tradičního způsobu utváření kultury, ale i racionalistickou pověru, že vědecké poznání odpovídá skutečnosti a že kultura, která na jeho základě vzniká, přírodě ani člověku neškodí. Fakt ontické neadekvátnosti kultury vzhledem k přírodě i člověku už totiž nemůže přehlížet ani politika a ekonomika, ani filosofie a vědy o kultuře. Objektivně nutná přestavba protipřírodní kultury proto předpokládá oživení vědeckého zájmu o studium kultury, vyzývá filosofy k práci na *ontologii kultury*.

Ontologií kultury tu máme na mysli obecnou filosofickou teorii, která odhalí nejen ontickou odlišnost kulturního bytí od bytí přirozeného, ale také neznámé informační pozadí této odlišnosti: *kořen její nekompatibility s přírodou*. Nejde tedy jen o to postihnout špatně viditelný proces vytváření kultury lidskou aktivitou, ale také netematizovaný proces návratu kulturních struktur Zemi. Znamená to objasnit skrytý *duchovní základ dnešní protipřírodní kultury*, odhalit, oslabit, a nakonec i *zlomit její neudržitelné predátorské paradigma*. Snahy zachovat dnešní globální pravidla ekonomického podnikání, rozšiřovat abiotický blahobyt pro celé lidstvo a pouze snižovat tempo kulturní expanze nebudou patrně stačit.

Protože vycházíme z evoluční ontologie,⁴⁾ která tematizuje opozici kultury vůči přírodě, hájíme předpoklad existence *dvou ontických řádů, dvou forem evoluce a dvou forem onticky konstitutivní informace*. I když z hlediska fyziky platí pro celý vesmír zákon zachování látky a energie, *na Zemi*, formované přirozenou a později i kulturní evolucí, *neplatí žádný zákon zachování její uspořádanosti*, jejího bytí. Bytí je totiž vznešené jméno pro skutečnost a zahrnuje nejen bezduchou existenci, ale také vzácné ontické struktury, evolučně vzniklou uspořádanost, vestavěnou či zapsanou informací.⁵⁾

3) Lovelock, J. *Gaia vrací úder*. Praha: Academia 2006.

4) Koncept evoluční ontologie včetně evoluční gnoseologie a filosofie techniky obsahuje kniha: Šmajš, J. *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia 2008.

5) Je dostatečně prokázané, že v živých systémech je biotická informace nejen kon-

Hlavním důvodem zvýšeného zájmu filosofie o ontologii kultury je jednak krize protipřírodní kultury, a jednak krize úzké vědecké a politické racionality. Úzká racionalita – obyčejná, vědecká, ekonomická či politická – je totiž služebná. Pokud slepě vychází z predátorského duchovního základu kultury, nutně ke krizi přispívá. Snad také proto je nynější krize i krizí tradiční politiky a demokracie, je krizí *orientace i tradičního způsobu vytváření kultury*. Jinak řečeno, ukazuje se, že nynější abiotická spotřební kultura je globálně neudržitelná, že musí podstoupit *zásadní biofilní transformaci*. Ale dnešní úzce pojatá demokracie, která se omezuje na formy politického uspořádání, vládnutí a podílu politických stran na moci, není s to prohlubování krize čelit. A protože krizi naopak podporuje, bude nucena ustoupit demokracii širší a adekvátnější, demokracii, která oslabí hledisko pravicové a levicové orientace v politice a která uzná roli přírody jako nejmocnějšího „ekonomického a politického subjektu“. Pozemská příroda je totiž vůči kultuře nejen starším a širším systémem, s nímž musí opoziční kulturní subsystém spolupracovat, ale také absolutní mocí, o jejíž přízeň by se nová politika měla ucházet.⁶⁾

Nově orientovanou politiku čekají proto dříve neznámé úkoly: *biofilně transformovat kulturu*, nově usměrnit vědu i systém vzdělávání, všemožně posilovat skryté propřírodní potence lidské psychiky: *emoce, hodnoty, širokou racionalitu evoluční, filosofickou a občanskou*. Proces překonávání krize nebude totiž záviset pouze na vědě, nových technologiích a formách politické moci. Poprvé se stane také úkolem filosofie, která by už neměla povyšovat člověka nad přírodu, ale naopak by ho měla vřazovat (i s jeho kulturou) do širšího systému biosféry. Znovu se totiž musí prosadit široká a skromná racionalita biofilní, která byla dlouho samozřejmá pro naše předky a která je i dnes pochopitelná většině lidí s výjimkou skupiny příznivců další expanze globálního podnikání.

Část lidstva, slepě důvěřující své vlastní druhové predispozici k ofenzivní adaptivní strategii, dílčím poznatkům vědy a slepým

---

strukčně vestavěna, ale také zapsána, uložena v jejich přirozené biotické paměti. Tyto dvě různé formy přítomnosti informace v živém systému, jejichž analogii zjišťujeme i v systému kulturním, vyjadřují biologické pojmy „genotyp“ a „fenotyp“.

⁶⁾ Bylo by odvážné tvrdit, že dominance tradiční politiky, která přírodu za nejvyšší nepodmíněnou hodnotu nepovažovala, brzy skončí. K tomu je bohužel nezbytné, aby se přírodní podmínky života ještě více zhoršily.

mechanismům společenské regulace, vytvořila sice pozoruhodně rozvinutou kulturu, ale její spontánní rozmach dnes naráží na samotné hranice zeměkoule, na mez její přípustné sociokulturní zátěže. I když je náš biologický druh jediným tvůrcem spontánně se rozvíjející kultury, *vlastní vinou se ocitá v pasti*. Kultura založená na ekonomickém kalkulu, na nedemokraticky přijatých pravidlech vlastnictví a podnikání sice lokálně zvyšuje blahobyt, ale nestará se o lidské štěstí a budoucnost. Je proto pochopitelné, že v takové situaci média i vzdělávací systémy předstírají poučenost, rozšiřují dílčí pravdy, ale skutečnost tím dezinterpretují. Mnozí lidé už nevědí, v jakém světě žijí. Již téměř půl století chybí veřejnosti adekvátní pochopení celku světa, chybí jí srozumitelné ontologické a hodnotové minimum pro důstojný duchovní život v ekologicky ohrožené kultuře.⁷⁾ Dospělá populace je také proto *vzdělanostně zanedbaná, hodnotově zmatená a politicky pasivní*.

Je všeobecně známo, že se ontologie po Kantovi příliš nerozvíjela a že speciální vědy, které na jedné straně interpretačně rozmělnily svět, a na druhé straně napomohly vzniku iluze o možnosti jeho úplného poznání, nemohou jeho obraz znovu složit. Ale nejen to. V situaci, kdy se vědy zaplétají do vyhrocování globálního ekologického konfliktu, tj. kdy se jejich parciálního vědění bez zábran zmocňuje malý či velký kapitál, se problém vědy a její sociokulturní role novým způsobem komplikuje. Dílčí vědecké poznání se dnes stále více využívá k výrobě všeobecně dostupné spotřební techniky, která svým globálním rozšířením a stamilionovými počty sice zajišťuje zisky nadnárodních korporací, ale třemi různými způsoby *poškozuje přírodu i lidské zdraví*: 1. tím, že musí být vyrobena z původně přírodních látek; 2. tím, že potřebuje provozní látky, energii i prostor pro své fungování; 3. tím, že po skončení své životnosti musí své technické tělo vrátit Zemi.⁸⁾

---

7) Podrobněji se tímto problémem zabývá kniha Šmajš, J. *Ohrožená kultura*. Brno: Host 2011.

8) Zejména v souvislosti s třetím způsobem poškozování přírody vzniká mnoho nových teoreticky neřešených problémů. Téměř po vzoru biologických teorií evoluce se také společenské vědy včetně věd ekonomických starají jen mechanismus vzniku a distribuce kulturních artefaktů. Úplný cyklus oběhu zboží je zajímavá jen jako pouhý tok peněz. Ale zatímco návrat chemických prvků, z nichž byla postavena těla živých systémů, znovu do země, tj. biologický metabolismus, ani za několik miliard let nezpůsobil žádný globální problém, zamoření Země produkty a odpady kulturního metabolismu se hrozivě vyhroutil během jednoho století.

Takže už v první řadě nejde jen o to, jak spravedlivě rozdělovat zisky či plody hmotného bohatství, nýbrž také o to, *jak toto pomíjivé a přírodu poškozující bohatství vzniká*, na úkor jakých přirozených systémů a struktur se vytváří a proč nakonec všechny živé systémy poškozují.⁹⁾

Potřebujeme konečně pochopit, proč dnes dílčí vědění, a to nezávisle na lidské individuální vůli, nutně formuje protipřírodní kulturu. Jinak řečeno, pro překonání krize je třeba *pravdivě ukázat nesevbytnou roli vědy, ekonomiky i politiky v analogicky nesevbytném kulturním systému*. Také veřejnosti musíme vysvětlit, proč pro vědu, techniku a ekonomiku už neplatí někdejší *presumpce nevinny*.

Novou ontologii dnes naléhavě potřebujeme proto, že omezené způsoby teoretické interpretace světa ke krizi přispívají, ale jako komplexní společenský proces ji teoreticky nemohou postihnout. Ve vztahu ke společnosti jsou totiž speciální přírodní vědy pouze zvláštní služebnou aktivitou, která poznatky o přírodě předává tomu, kdo je může v kulturním procesu aplikovat. Patrně jen evoluční ontologie, biologické systémové vědy a nové vědy o kultuře mohou hrát v kulturním systému širší a odpovědnější roli: mohou představit svět v jeho reálné struktuře, tj. přírodu včetně onticky opoziční kultury, v níž je zahrnuta také věda a vědecké poznatky. Zejména komplexní filosofická ontologie může ukázat, že vědecké poznatky jsou v celku kultury obsaženy nejen jako volně dostupné vědění, tj. jako součásti kultury duchovní, nýbrž i jako vědění vestavěné a zpředmětněné v kulturním systému, v ekonomice, v materiální kultuře a technice. Jinak řečeno, *filosofická ontologie může kriticky interpretovat vědecké poznání i jeho ontické působení na kulturu a přírodu*.

Patrně jen s pomocí evolučního přístupu v ontologii můžeme pochopit podstatu dnešního ekologického konfliktu. Tak jako v biologii, tj. ve vědě o živých systémech, nedává nic smysl bez hlediska evoluce, tak i v ontologii, v teorii konfliktu přirozených a kulturních struktur, jsme bez tohoto hlediska zbaveni možnosti krizi porozumět. Bez tohoto hlediska nevíme, jak přirozené ontické struktury

---

⁹⁾ Protože společenské bohatství může pocházet jen ze dvou možných vzájemně provázaných zdrojů, tj. z lidské práce či z aktivity vědecko-technicky ovládnutých sil přírody (tedy jen z aktivity přírody uvnitř nebo vně člověka), vzniká historicky bezprecedentní problém: nedochází-li ke kultivaci průměrného člověka, jaký mravní princip by mohl ospravedlnit nynější pustošení Země globální abiotickou výrobou a spotřebou?

samovolně vznikají a zanikají, jak spolu souvisejí, jak vzájemně spolupracují, doplňují se a soupeří. Nevíme, co se po vzniku kultury ve světě mění a co zůstává stejné, co se zachovává a co se ztrácí. Nevíme, co produkuje spontánní aktivita vesmírné skutečnosti a co může produkovat aktivita lidská, sociokulturní.

Bez náležité argumentace tu nyní připomeneme pouze to, že v evolučním procesu se vždy *zachovává aktivita* (pomyslná zbytková aktivita velkého třesku) a že *to, co se mění, jsou formy, struktury, tvary, uspořádanost, paměť, informace*.¹⁰⁾

Také proto nemůžeme dnes spoléhat na tradiční spekulativní a silně antropologickou ontologii, která tematizovala nesprávně pochopenou přírodu, nebo jen způsob jejího prožívání člověkem. Tato ontologie totiž přehlížela aktivitu a evoluci a uvažovala způsobem, jemuž dnes mnozí nerozumíme. Zkoumala například vztah jsoucna a bytí, tzv. *ontologickou diferenci* a různé další speciální otázky. Proto znovu opakujeme, že takovou ontologii pro reflexi civilizační krize nepotřebujeme. Naopak, *potřebujeme důsledně ontologickým způsobem interpretovat lidskou kulturu*, kterou jsme ve filosofii nikdy ontologicky netematizovali a která dnes svou spontánní expanzí v biosféře sama sebe ohrožuje.

Fritjof Capra v jedné ze svých posledních knih napsal: „Vědci stejně jako obec nevědecká stále věří, že na skutečné vysvětlení reality je nutné se dotazovat fyzika, což je ryze karteziánský blud. Paradigma vědy se dnes posunulo... od fyziky k vědám o životě.“¹¹⁾ Protože se zabýváme evoluční ontologií, troufáme si být radikálnější. V situaci, kdy lidská kultura dobyla a obsadila Zemi a kdy hrozivým tempem ubývá nenahraditelné přírodní bytí, musí se *paradigma vědy posouvat od věd o přírodě k vědám o kultuře*. Lidské teoretické poznání musí odhalit způsoby vykořisťování a poškozování přírody kulturou, a lidská praxe musí prosadit šetrný nájemní vztah kultury k Zemi jako k jedinému kosmickému domovu člověka.

---

¹⁰⁾ K pojetí evoluce, přírody, kultury a jejich konfliktu viz Šmajš, J. *Drama evoluce*. Praha: Hynek 2000; srovnej též autorská hesla *Culture; Nature; Environmental Philosophy*. In: Birk, H. J. (ed.): *Encyclopedia of Anthropology*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications 2006, s. 636–640; 827–830; 1700–1702. O potřebě změny duchovního paradigmatu dnešní protipřírodní kultury pojednává kniha Šmajš, J. – Klíma, I. – Cílek, V. *Tři hlasy*. Brno: Doplněk 2010.

¹¹⁾ Capra, F. *Tkáň života. Nová syntéza myslí a hmoty*. Praha: Academia 2004, s. 25.